

Л.М. Янчева, проф., канд. екон. наук, Н.О. Юнакова, асп.
Харківський державний університет харчування та торгівлі

Економіко-правові аспекти обліку в акціонерному товаристві

Розглянуто переваги акціонерного товариства як особливої форми організації підприємства, динаміку чисельності та структуру підприємств акціонерної форми власності в економіці України, проаналізовано встановлений законодавством порядок створення та функціонування акціонерних товариств

акціонерне товариство, акція, засновник, зобов'язання, статутний капітал, учасник, чисті активи

Фінансові ресурси підприємства формуються за рахунок цілого ряду джерел. Так, за правом власності можливо виділити дві групи: власні та залучені. Власний капітал і його забезпечення формується за рахунок внесків учасників і результатів поточної діяльності. До залучених джерел належать позики кредитних установ і зобов'язання перед іншими кредиторами. За даних умов банківський кредит - це джерело формування обігових коштів підприємства, без якого обійтися неможливо.

Однак, кредит є найдорожчим видом ресурсів, оскільки дуже часто рівень рентабельності підприємств нижчий за банківський відсоток. Тому, не варто забувати про інше джерело фінансування підприємств різних форм власності, а саме грошові заощадження населення, які найчастіше не перебувають в обігу. Але, як показує дослідження економічної літератури, ці кошти не стимулюють виробництво і водночас негативно впливають на споживчий ринок. Для зменшення такого негативного впливу, а також для залучення додаткових грошових коштів до процесу виробництва, на наш погляд, доцільно їх акумулювати у складі виробничого капіталу шляхом емісії цінних паперів, що дає змогу залучити заощадження населення до загального обігу фінансово-промислового капіталу.

На сьогодні в Україні операції зі статутним капіталом акціонерного товариства недостатньо врегульовані. Неузгодженість норм законодавства і нормативних документів бухгалтерського обліку, недосконалість методичного забезпечення оцінки розміру статутного капіталу за критеріями справедливої вартості і вартості чистих активів актуалізують вибір теми статті. Питання теорії, методики та організації обліку в акціонерному товаристві подані у працях таких авторів як Сопко В., Бутинець Ф., Голов С., Костюченко В., Пархоменко В., Лінник В., Пушкар М., Журавель Г., Литвин Ю, Мельник В., Грабова Н. Але все ще залишаються невирішеними певні проблеми організації та ведення обліку в акціонерних товариствах. Тому мета написання даної статті полягає у дослідженні економіко-правових аспектів обліку в акціонерних товариствах.

Ми вважаємо, що акціонерне товариство - найбільш життєздатна на сьогоднішній час форма організації підприємства. В свою чергу, капітал акціонерного товариства, що формується на основі продажу акцій, має "геронтологічну якість" - властивість довгожителю. Пояснюється це тим, що на відміну від інших цінних паперів акція не дає права її власнику вимагати повернення внеску в капітал акціонерного товариства. Дана обставина надає можливість акціонерному товариству розпоряджатися своїм капіталом без огляду на те, що будь-яку його частину необхідно буде повернути акціонерам. Такий спосіб об'єднання капіталу зробив акціонерне товариство найусталенішою формою підприємництва з практично необмеженою

життєдіяльністю.

Утворення акціонерного капіталу пов'язане з мобілізацією вільних грошових коштів та інших ресурсів у суспільстві, забезпеченням суспільством чи державою механізмів захисту прав, формування і регулювання руху фінансового капіталу.

Власний капітал є правовою і економічною основою функціонування акціонерних товариств. Тобто, з одного боку він надає можливість розпочинати діяльність (економічний критерій), з іншого - його наявність підтверджує легітимність створення підприємства (юридичний критерій). У подальшій діяльності відкритих акціонерних товариств статутний капітал виступає у двох аспектах:

1) фактично – як основа для розрахунку і розподілу отриманих доходів серед акціонерів;

2) формально – як регулятор відносин власності і як гарантія погашення зобов'язань підприємства.

Участь у формуванні початкового капіталу суб'єкта господарювання засновники юридичної особи набувають зобов'язальних прав щодо її майна. Специфіка реалізації таких прав обумовлює необхідність вдосконалення вітчизняної методології бухгалтерського обліку в частині формування та використання власного капіталу акціонерного товариства.

Акціонерним товариствам притаманний ряд особливостей і переваг, які не властиві іншим економічним і правовим формам організації підприємств. Ці особливості зумовили особливу роль акціонерних товариств у структурі сучасного господарства, головними перевагами яких є універсалізм, тобто придатність до практично будь-якої галузі та сфери економічної діяльності; найвищий рівень конкурентноздатності порівняно з іншими формами підприємств. Акціонерні товариства найбільш усталені в періоді несприятливої кон'юнктури, оскільки в них є більші можливості для нагромадження коштів, вони гарантують більш високий рівень стабільності доходів своїм власникам; вираження результатів господарювання акціонерних товариств через рівень дивідендів і, відповідно, курс акцій, які є індикатором ефективності функціонування компанії; найвищий ступінь мобілізації коштів, у тому числі залучення іноземного капіталу; єдність власності та управління через прийняття рішень загальними зборами акціонерів.

Якщо в 1991 році в Україні було всього 38 акціонерних товариств, то в 1993 їх число виросло до 3342, тобто майже у 88 разів. Нарощування кількості акціонерних товариств продовжувалося до 1997 року та припинилося тільки з уповільненням темпів приватизації. В останні роки ця кількість стабілізувалася на відмітці 34-35 тис., коливаючись в межах 0,5 -1,3 % (рис. 1).

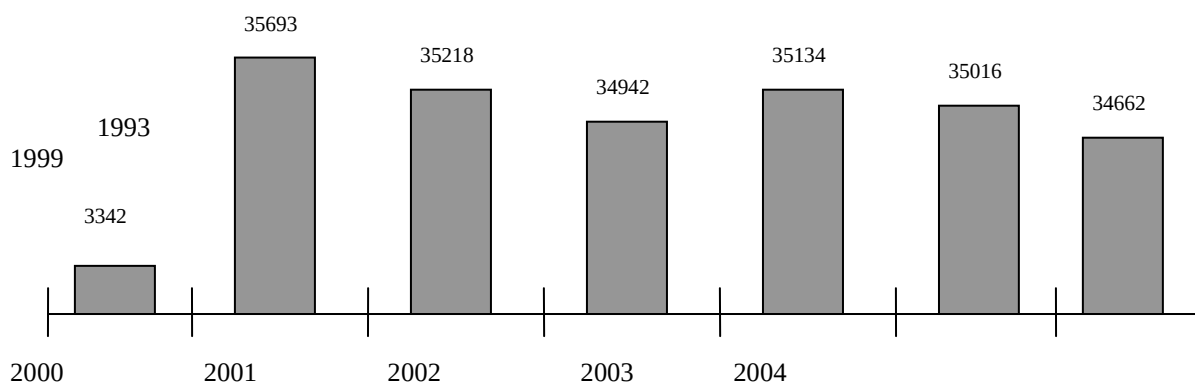

Рисунок 1 - Динаміка чисельності акціонерних товариств в Україні (1993 – 2004 р. р.)

У структурі акціонерних товариств переважають закриті акціонерні товариства (63,7 %). Найбільша їх доля - в торгівлі (79,2 %). У виробничій сфері створено більше відкритих товариств; наприклад в сільському господарстві вони становлять 62,8 % всіх товариств відповідного виду діяльності, у промисловості - 51,6 %.

Виходячи з вищезазначеного, є підстави констатувати, що акціонерна форма власності займає важливе місце в системі сучасного господарства України. Тому так важливо визначити особливості бухгалтерського обліку даної форми підприємництва. Вони, насамперед, проявляються у відображенні процесу формування статутного капіталу, який визначається характером зобов'язань власників акцій і динамікою їх погашення. Відповідно до цього виникає необхідність формування інформації про розміри та зміни оголошеного, підписного, оплаченого і вилученого капіталу за видами акцій та їх власниками. Підприємствам, які утворені у формі акціонерних товариств, характерний особливий порядок обліку та розподілу прибутку, а також розрахунків з акціонерами. Тому ми вважаємо, що в обліковій політиці акціонерного товариства повинні знайти відображення: метод оцінки акцій, які розподіляються між акціонерами в рахунок дивідендів; порядок розподілу чистого прибутку та джерела формування і напрями використання резервів, які створюються акціонерним товариством.

Асоційована природа корпоративної власності зумовлює, насамперед, функцію інтегрування власності. При цьому саме акціонерне товариство є економічним "знаряддям" реалізації даної функції. Інтегрування власності акціонерним капіталом здійснюється, з одного боку, на рівні окремого акціонерного товариства через об'єднання раніше відокремлених дрібних і найдрібніших коштів у великі, які стають акціонерним капіталом. З іншого - на рівні економіки в цілому, де інтегрування власності є складною системою взаємопроникнення і підпорядкування одних акціонерних товариств іншими шляхом взаємної участі в акціонерному капіталі.

У новітніх умовах змінюються завдання обліку акціонерного капіталу. Якщо в державному підприємстві було достатньо контролювати зміну загальної суми статутного капіталу, то на підприємстві, що існує у формі акціонерного товариства, необхідно знати структуру статутного капіталу за видами (типами) акцій, що при збереженні загального розміру статутного капіталу можуть конвертуватися в акції з іншими правами, подрібнюватися і консолідуватися. Акції, що складають статутний капітал акціонерного товариства, можуть переходити з однієї форми цінного папера в іншу. Усі ці зміни повинні відбиватися в обліку.

Ми вважаємо, що власний капітал, як об'єкт бухгалтерського обліку є насамперед вартісним вираженням зобов'язальних прав власників (учасників) акціонерного товариства. Його розмір може бути визначено як різницю між сумою активів підприємства і його борговими зобов'язаннями.

Формування розміру власного капіталу, на нашу думку, охоплює два періоди. Процес створення підприємства розпочинається з формування статутного капіталу шляхом підписки на акції з наступною їх оплатою. До початку діяльності підприємства тільки фактично оплачена величина статутного капіталу є реально-функціонуючим початково інвестованим власниками капіталом.

Слід зазначити, що відображений в бухгалтерському обліку розмір капіталу може не відповідати оціночній вартості об'єкта при продажу, оскільки ринкова ціна підприємства формується під впливом великої кількості факторів оточуючого середовища. Ця невідповідність пояснює постійне коливання ринкової вартості акцій підприємств на ринку цінних паперів.

Починаючи з 01.01.2004 року порядок створення і функціонування акціонерних товариств регламентується одночасно Законом України "Про господарські товариства", Цивільним кодексом України і Господарським кодексом України, аналіз і порівняння

яких дозволили визначити основні критерії, яким повинен обов'язково відповідати статутний капітал акціонерного товариства. Зокрема, він повинен бути поділеним на частки між учасниками (фізичними і/або юридичними особами); поділеним на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості; сформованим з грошових коштів (у національній або іноземній валюті), майна (у матеріальній або нематеріальній формі), цінних паперів (окрім векселів) і бути не менше встановленого законодавством розміру; перевищувати вартість чистих активів товариства.

Згідно статті 83 Цивільного Кодексу України товариство - це "організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створене однією особою, якщо інше не встановлено законом". Тобто, Кодекс передбачає, що товариство створюється учасниками. Однак виникає протиріччя між економічною сутністю "товариства" і його юридичним змістом. Теоретично власником акціонерного товариства може бути одна особа при придбанні нею усіх акцій. Однак даний варіант є можливим у процесі функціонування підприємства, а не при його створенні. Це пояснюється тим, що у відкритому акціонерному товаристві статутний капітал формується шляхом відкритої підписки і точну кількість учасників визначити неможливо. Крім того ч.5 ст. 63 цього ж Кодексу свідчить, що господарські товариства відносяться до корпоративних підприємств, які "утворюються двома і більше засновниками". З наведених норм логічно випливає висновок, що акціонерне товариство повинно бути створено не менше, ніж двома засновниками, разом з тим, в процесі функціонування воно може перетворитися у власність одного учасника. Таким чином, Господарський Кодекс України визначає два поняття власників акціонерного товариства - засновника і учасника. У Цивільному ж Кодексі в статтях щодо створення і функціонування акціонерних товариств, поняття "засновник" використовується тільки для визначення процедури формування статутного капіталу. В усіх інших випадках замість нього використовується поняття "акціонер". Більш наочно дані розбіжності представлені у табл. 1.

Таблиця 1 – Тракткування суб'єктів власності акціонерного товариства законодавством України

Етап діяльності акціонерного товариства	Цивільний кодекс	Господарський кодекс	Цивільний кодекс Господарський кодекс
Створення АТ	Засновник	Засновник, учасник	Власник
Функціонування АТ	Акціонер	Учасник	

Відповідно до ст. 155 Цивільного Кодексу України "статутний капітал акціонерного товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. Він не може бути меншим розміру, встановленого законодавством". Але у даному кодексі мінімальний розмір статутного капіталу не визначений. У інших нормативних актах використовується мінімальний розмір статутного фонду, що надає підстави для визначення розміру статутного капіталу використовувати ст. 24 «Закону про господарські товариства», відповідно до якої "загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний капітал акціонерного товариства, який не може бути менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати,

діючої на момент створення акціонерного товариства". Аналізуючи вимоги цих двох статей, можна передбачити, що розмір статутного капіталу в процесі функціонування товариства залежить від періоду його створення. Оскільки в процесі реформування законодавства України вимоги до розміру статутного капіталу змінювались, статутні капітали однакових за галуззю, розміром і обсягом діяльності акціонерних товариств, створених у різні періоди, будуть різні.

Таким чином, ми вважаємо, що неможливо порівнювати показники діяльності акціонерних товариств, які створені у різні періоди, оскільки відсутні для зіставлення відповідні показники фінансової звітності. Тобто, розраховані за даними фінансової звітності показники фінансового стану не дозволяють отримати інформацію для прийняття рішення про додаткове інвестування чи продаж акцій товариства. На сьогоднішній день показник статутного капіталу має формальне, а не реальне значення, тобто статутний капітал не виконує своїх функцій гаранту платоспроможності підприємства. Отже, необхідно або відмовитися від використання певного критерію для оцінки, або обрати інший критерій (базу розрахунку) розміру статутного капіталу. На нашу думку, прив'язка до певної валюти, навіть якщо вона є стабільною, недоцільна. У зарубіжній практиці, зокрема, у США, де акціонерні товариства є найбільш розповсюдженою формою товариства, взагалі відсутні вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу, тому акціонерні товариства можуть бути малі, середні і великі. На сучасному етапі розвитку України слід розглянути питання щодо доцільності встановлення мінімального статутного капіталу, оскільки вимога приводити статутний капітал у відповідність з розміром чистих активів і є тим необхідним для кредиторів гарантом платоспроможності товариства.

Список літератури

1. Акціонерна модель економіки України. – К.: Видавничий дім «Корпорація», 2005. – 345 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік в Україні. Міфологія. Ч.2. - Житомир: ЖДТУ, 2003. – 524 с.
3. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: Навч.- практ. посіб. / Під ред. С.Ф. Голова. – Дніпропетровськ, ТОВ «Баланс – Клуб», 2000. – 768 с.
4. Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. – К.: КНЕУ, 2001. – 334с.
5. Поважний А. С. Проблемы управления и организации деятельности акционерных обществ в Украине – 2-е изд., перераб. и доп. / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности, - Донецк, 2002. – 300 с.
6. Про господарські товариства. Закон України від 14.10.1992 №2692-ХІІ (зі змінами і доповненнями).
7. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: Навч. посібник. – 3-те вид., перероб. І доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.
8. Стеценко Б. Структура акціонерної власності в Україні: формування та вплив на фондовий ринок // Цінні папери в Україні. – 2006. - № 5. – С. 22-23.
9. Теньков С.О. Науково – практичний коментар до Господарського кодексу України: Від 16 січня 2003 р. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 720 с. – (Нормат. док. та комент.).

У статті ми приділили увагу окремим питанням створення та функціонування акціонерного товариства, розглянули законодавчі аспекти та особливості бухгалтерського обліку статутного капіталу.

In article we have paid attention to some question of creation and functioning of joint – stock company, have considered legislative aspects and features of book – keeping of the authorized capital.